

doi: 10.15407/dse2016.01.145

УДК 314.04:332.135

М.В. ОТКИДАЧ

аспірант

Інститут демографії та соціальних досліджень

імені М.В. Птухи НАН України

01032, Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: m.otkydach@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ СУБІНДЕКСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

На сьогодні у контексті вивчення людського розвитку актуалізуються проблеми регіональних диспропорцій у розвитку міських поселень та сільської місцевості. Особливий інтерес становлять відмінності за такими аспектами людського розвитку як відтворення населення, соціальне становище, комфортність проживання, добробут, гідна праця та освіта. Отже, постає необхідність у розробці методичних підходів, які б дали можливість врахувати зазначені відмінності у процесі оцінки людського розвитку.

Окреслено методичні підходи до побудови субіндексів регіонального людського розвитку на прикладі методичних принципів формування субіндексів з урахуванням типу місцевості проживання. Проведено відбір показників із наявної бази індексу регіонального людського розвитку, за якими доступна статистична інформація у розрізі місто-село, із застосуванням принципу максимальної узгодженості основного індексу регіонального людського розвитку із субіндексами. Здійснено перевірку показників стосовно забезпечення якості даних та сформовано перелік окремих показників, для яких необхідно реалізувати процедуру покращання надійності даних, наведено приклад ефектів від проведення такої процедури. Розраховано субіндекси людського розвитку міських поселень та сільської місцевості, подано основні результати та розбіжності у регіональному та міжпоселенському розрізі.

Ключові слова: людський розвиток, індекс регіонального людського розвитку, субіндекс регіонального людського розвитку, диспропорції між міськими поселеннями та сільською місцевістю, інформаційне забезпечення.

М.В. Откидач

аспірант

Інститут демографії и социальных исследований

им. М.В. Птухи НАН Украины

01032, Киев, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: m.otkydach@gmail.com

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПОСТРОЕНИЮ СУБИНДЕКСОВ РЕГИОНАЛЬНОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Сегодня в контексте изучения человеческого развития актуализируются проблемы региональных диспропорций в развитии городских поселений и сельской местности. Особый интерес представляют различия в таких аспектах человеческого развития как воспроизводство населения, социальное
© ОТКИДАЧ М.В., 2016.

положение, комфортность проживания, благосостояние, достойный труд и образование. Следовательно, возникает необходимость сформировать методические подходы, которые дали бы возможность учесть указанные различия в процессе оценки человеческого развития.

Изложены методические подходы построения субиндексов регионального человеческого развития на примере методических принципов формирования субиндексов с учетом типа местности проживания. Из имеющейся базы индекса регионального человеческого развития отобраны показатели, по которым доступна статистическая информация в разрезе город – село с учётом принципа максимальной согласованности основного индекса регионального человеческого развития с субиндексами. Осуществлена проверка показателей согласно требованию обеспечения качества данных и сформирован перечень отдельных показателей, для которых необходимо проводить специальную процедуру для улучшения надежности данных, приведен пример эффектов от проведения такой процедуры. Рассчитаны субиндексы человеческого развития городских поселений и сельской местности, представлены основные результаты и различия в региональном и поселенческом разрезе.

Ключевые слова: человеческое развитие, индекс регионального человеческого развития, субиндекс регионального человеческого развития, диспропорции между городскими поселениями и сельской местностью, информационное обеспечение.

M.V. Otkydach

the post-graduate of Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv, bul. Taras Shevchenko, 60
E-mail: m.otkydach@gmail.com

THE METHODOICAL APPROACHES FOR CREATING OF THE SUB-INDEXES OF REGIONAL HUMAN DEVELOPMENT

The problems of regional disparities in the development of urban and rural areas in the context of human development research are topical today. The settlement differences in human development issues according to such aspects as reproduction, social status, comfortable accommodation, welfare, decent work and education are of particular interest.

This article shows the methodical approaches of building sub-indexes of regional human development as an example of methodological principles of forming sub-indexes by taking into account the type of area of residence. Indicators are selected from the existing regional human development index database, for which the statistics in the context town-village are available, using the principle of maximum coherence of main regional human development index of the sub-indexes. Verification of indicators has been done to ensure the quality of data, and a list of select indicators which require a specific procedure improving the reliability of data has been formed. An example of the result of the effects of the performed procedure is given by the author. The sub-indexes of human development with urban and rural territories are calculated in the article. The main results and the differences in regional and settlement aspect are shown.

Key words: human development, regional human development index, subindexes of regional human development, disparities between urban and rural territories, information support.

Постановка проблеми. Процеси людського розвитку в місті та селі мають певну специфіку, що зумовлено низкою особливостей поточного становища та об'єктивних історичних передумов розвитку територій. На сьогоднішній день спостерігаються значні диспропорції у розвитку сільської місцевості та міських поселень, які потребують детального наукового вивчення. Ці диспропорції у багатьох випадках формують комплекс невирішених питань, більш відомих, як «проблеми українського села».

Сільська місцевість у порівнянні з міськими поселеннями характеризується гіршими показниками розвитку, а інколи і взагалі регресивними тенденціями. Необхідність досліджувати людський розвиток у розрізі «місто – село» виникла давно та окреслена багатьма науковцями. У зв'язку з цим набула актуальності розробка методичних підходів до побудови субіндексів регіонального людського розвитку з урахуванням типу місцевості проживання, яка розглянута у даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема людського розвитку перебуває у фокусі наукових інтересів багатьох науковців, які вивчають різні її аспекти. Глобальним дослідженням людського розвитку займається ООН, розробивши міжнародну концепцію людського розвитку на базі роботи Амарт'я Сена. З 1990 р. щорічно публікується звіт, що містить результати визначення індексу розвитку людського потенціалу, створеного групою економістів на чолі з Махбубом-уль-Хаком. У звіті подається порівняння країн та регіонів світу за вказаним індексом. З 2013 р. це дослідження називається на «Індекс людського розвитку» (Human Development Index).

Питання людського розвитку вивчають і вітчизняні науковці. Методика оцінки людського розвитку була розроблена у 2000 р. фахівцями Національної академії наук України під керівництвом Е. Лібанової (E. Libanova) [7]. Над методологічними проблемами та напрямками удосконалення методики розрахунку індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) працювали О. Макарова (O. Makarova) та О. Гладун (O. Gladun) [3], прогрес людського розвитку регіонів України досліджував М. Макоцьоба (M. Makotsoba) [8].

У дослідженнях різних аспектів людського розвитку постійно беруть участь Г. Герасименко (H. Gerasymenko), О. Хмелевська (O. Khmelevs'ka), Т. Калашнікова (T. Kalashnikova), О. Грішнова (O. Grishnova), В. Новіков (V. Novikov), С. Ничипоренко (S. Nychyporenko), Ю. Горемикіна (Y. Goremykina).

Варто зазначити, що методики розрахунку індексу людського розвитку постійно оновлюються. Так, міжнародна методика розрахунку ООН неодноразово змінювалась і коригується майже щорічно. Істотні зміни цієї методики відбулись у 2010 р.: її було удосконалено, зокрема перелік індикаторів, які вимірюють ЛР, розширено шляхом впровадження Індексу гендерної нерівності (ІГН), Індексу людського розвитку з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), Індексу багатовимірної бідності (ІББ). Усі зміни відображаються у щорічних звітах про Людський розвиток. Вітчизняна методика також змінювалась. У 2012 р. фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України методика була удосконалена і стала оновленим варіантом Національної методики оцінки людського розвитку [6].

За результатами аналізу наявних досліджень можна зробити висновок, що подальшого вивчення потребують саме відмінності між типами поселень у людському розвитку, оскільки проблематику людського розвитку на рівні країн світу охоплює методика ООН, а методика регіонального людського розвитку зосереджується на рівні регіону, при цьому відмінності в аспектах людського розвитку на рівні «місто – село» залишаються недостатньо розкритими. Варто не зупиняти вивчення людського розвитку на рівні регіону, а виокремити міжпоселенські характеристики різних аспектів даного питання, що сприятиме глибшому розумінню сучасних процесів людського розвитку.

Мета статті – представлення основних положень розроблених методичних підходів до побудови субіндексів регіонального людського розвитку з урахуванням типу місцевості проживання населення. Значну увагу приділено проблемам інформаційного забезпечення оцінювання людського розвитку на субрегіональному рівні. Наведено результати оцінки субіндексів.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення регіональних диспропорцій у розвитку міських поселень та сільської місцевості необхідним є використання додаткового інформаційного забезпечення за показниками методики вимірювання ІРЛР. Під час формування баз інформаційного забезпечення постала проблема обмеженості статистичних даних, які можна було використовувати для оцінки людського розвитку на регіональному рівні.

Неповнота статистичних даних примусила замінити деякі показники, шукати можливості заміни їх на подібні з умовою наявності даних «місто – село» та збереження характеру регіональної диференціації. Також проблемою була надійність статистичних даних за деякими показниками, що спричинило проведення процедур покращання надійності даних.

Розробка методичних підходів до побудови субіндексів є черговим кроком у напрямі дослідження регіонального людського розвитку в Україні. Розрахунок субіндексів за ознакою місцевості проживання здійснюється згідно з методикою розрахунку регіонального людського розвитку. Оскільки головним завданням розрахунку субіндексу є дослідження регіональних відмінностей людського розвитку з урахуванням типу місцевості проживання, доцільно застосовувати принцип максимальної узгодженості основного ІРЛР із субіндексами. А саме: використати для розрахунку субіндексу максимальної кількості показників зі складу ІРЛР (що є в наявності за ознакою типу місцевості). До методики розрахунку ІРЛР включено 33 показники, розподілені відповідно до основних аспектів людського розвитку: відтворення населення, соціальне становище, комфортне життя, добробут, гідна праця, освіта [6].

Для побудови субіндексу з урахуванням типу місцевості проживання було використано 32 показники. Наявне інформаційне забезпечення дає змогу використовувати понад 2/3 показників з урахуванням типу місцевості проживання, ще 10 показників, за якими відсутня статистична інформація з урахуванням регіону, використано для забезпечення повноти оцінки людського розвитку.

Реалізація запропонованого методичного підходу до побудови субіндексу регіонального людського розвитку за типом місцевості проживання передбачає шість основних етапів:

- відбір показників із наявної бази ІРЛР, які можуть бути використані у розрізі «місто-село»;
- заміна показників, які не можуть бути використані у розрізі «місто-село» на аналогічні (що є в наявності у доступних джерелах статистичних даних);
- перевірка якості інформаційного забезпечення (статистичних даних) та визначення переліку показників для процедури покращання надійності даних;
- проведення процедур щодо покращання надійності даних;
- розрахунок субіндексів людського розвитку;
- аналіз отриманих результатів.

Розглянемо етапи детальніше. На перших двох етапах здійснюється відбір показників, за якими доступне інформаційне забезпечення з урахуванням типу місцевості проживання. Також визначено можливості заміни показників ІРЛР, які недоступні у розрізі «місто – село» на такі, що є в наявності, і відбивають необхідні аспекти людського розвитку. Перелік показників субіндексу поданий у табл. 1, показники мають примітку використання даних у розрізі «місто – село».

У трьох блоках мала місце заміна показників, у зв'язку з якою виникли відмінності у базах індексу та субіндексу регіонального людського розвитку з урахуванням типу місцевості проживання. Перша відмінність спостерігається у блоці «Соціальне середовище» показник «Кількість хворих з вперше встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольних психозів, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 тис. населення)» був змінений на показник «Кількість померлих чоловіків від захворювань, спричинених вживанням алкоголю у віці 15–59 років (на 100 тис. населення)».

Це зумовлено тим, що цей показник розраховано на основі об'єднання даних двох показників, які характеризують інтенсивність поширення захворюваності,

Таблиця 1. Перелік показників субіндексу РЛР за типом місцевості та наявність статистичних даних у розрізі місто – село

Номер з/п	Показник	Наявність за типом місцевості
Блок показників «Відтворення населення»		
1	Сумарний коефіцієнт народжуваності	+
2	Дитяча смертність (смертність дітей у віці до 5 років), ‰	+
3	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	+
4	Ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років	+
5	Ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років	+
Блок показників «Соціальне середовище»		
1	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)	–
2	Кількість хворих з вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу	+
3	Кількість померлих чоловіків від захворювань, спричинених вживанням алкоголю у віці 15–59 років (на 100 тис. населення)	+
4	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей 0–17 р.)	–
5	Коефіцієнт підліткової народжуваності (15–17 років)	+
6	Кількість померлих від навмисного самоушкодження (на 100 тис. населення)	+
Блок показників «Комфортне життя»		
1	Забезпеченість житлом (загальна площа у розрахунку на 1 особу), кв. м	+
2	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням, ‰	+
3	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованим газопостачанням або підлоговою електроплитою, ‰	+
4	Інтегральний показник стану навколишнього середовища	–
5	Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10 тис. населення)	–
6	Обсяг реалізованих населенню послуг (у розрахунку на 1 особу), грн	–
Блок показників «Добробут»		
1	Рівень бідності за відносним критерієм, ‰ (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 ‰ медіанного рівня)	+
2	Питома вага домогосподарств, які робили заощадження, або купували нерухомість, ‰	–
3	Відношення сукупних ресурсів до середнього в Україні рівня	+
4	Валовий регіональний продукт на душу населення, тис. грн	–
5	Наявність базового набору товарів тривалого користування (питома вага домогосподарств, у яких були наявні всі товари базового набору: телевізор, холодильник, пральна машина)	+
Блок показників «Гідна праця»		
1	Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 18–65 років), ‰	+
2	Рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18–65 років), ‰	+
3	Відношення доходу від зайнятості до середнього рівня в Україні	+
4	Частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, ‰	–
5	Рівень охоплення соціальним страхуванням (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні), ‰	–

Номер з/п	Показник	Наявність за типом місцевості
Блок показників «Освіта»		
1	Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей 3–5 років, %	+
2	Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6–18 років), %	+
3	Частка осіб із вищою освітою серед населення 25 років і старше, %	+
4	Середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років	+
5	Середній бал за результатами Зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах)	–

Джерело: розроблено автором.

спричиненої вживанням алкоголю та психоактивних речовин; відсутня розбивка статистичних даних за міським та сільським типом місцевості у регіональному розрізі. Тому необхідним був пошук показника, який би став якісним мірилом руйнівного впливу вказаних речовин на життя людини, та слугував би однією з загальних характеристик стану та способу життя населення. В результаті обрано показник, що враховує основні причини смертності чоловіків у віці 15–59 років від захворювань, спричинених вживанням алкоголю (розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, алкогольна кардіоміопатія, алкогольна хвороба печінки, випадкове отруєння та дія алкоголю).

За цими даними і розраховано показник «Кількість померлих чоловіків від захворювань, спричинених вживанням алкоголю у віці 15–59 років (на 100 тис. населення)». Варто зауважити, що у чоловіків частота смертності за цими причинами у декілька разів вища, ніж у жінок, основна частина цих смертей відбувається у віці 15–59 років, тобто припадає на період високої працездатності, економічної, репродуктивної та соціальної активності.

Друга відмінність стосується блоку «Добробут». Показник «Кількість мінімальних продуктових кошиків, що можна придбати на середньодушовий доход в регіоні» був змінений на «Відношення сукупних ресурсів до середнього в Україні рівня». Причиною заміни стала неможливість збору статистичних даних за типом місцевості (міська – сільська). Показник мав характеризувати рівень добробуту за можливістю забезпечення товарами та продуктами. Аналогом було обрано показник, що характеризує сукупні фінансові ресурси людини, до яких включено не лише ресурси, отримані від трудової діяльності, але й інші матеріальні надходження, наприклад, від здачі майна в оренду, дохід з депозитів, акцій тощо.

Третя відмінність стосується блоку «Гідна праця», у якому показники «Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної» та «Частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів» необхідно замінити показником, який характеризував би можливість людини забезпечити певний рівень життя для свого домогосподарства, у порівнянні з мінімальним, за рахунок доходів отриманих від трудової діяльності. За цим показником також повинна існувати можливість збору статистичних даних за міським та сільським типом місцевості у регіональному розрізі. Таким показником було обрано «Відношення доходу від зайнятості до середнього в Україні рівня». Дохід від зайнятості охоплює такі статті:

- заробітна плата за основним місцем роботи;
- заробітна плата в натуральній формі за основним місцем роботи;

- заробітна плата на інших роботах у грошовій та натуральній формах;
- дохід від підприємницької діяльності;
- дохід від самостійної трудової діяльності;
- оплата праці на інших тимчасових роботах;
- виплата заборгованості з заробітної плати за місцем роботи;
- виплата заборгованості з заробітної плати за попереднім місцем роботи.

Коефіцієнт кореляції регіональних значень показників «Відношення середньої заробітної плати до мінімальної» та «Співвідношення доходу від зайнятості до середнього в Україні рівня» за міськими поселеннями та сільською місцевістю є досить високим і становить 0,89 та 0,86 за 2012 та 2013 роки відповідно. Показники «Кількість мінімальних продуктивних кошиків, що можна придбати на середньодушовий дохід у регіоні» та «Відношення сукупних ресурсів до середнього в Україні рівня», мають коефіцієнти кореляції 0,81 у 2012 р. та 0,76 у 2013 р. Це свідчить, що замінений показник забезпечує збереження характеру регіональної диференціації, а також значень показників.

Перевірка якості даних. Основним джерелом даних є періодична статистика Державної служби статистики України (рис. 1). Дані збирають безпосередньо із опублікованих звітів, бюлетенів, статистичних щорічників або зі статистичних таблиць з подальшим опрацюванням (виокремлення типу місцевості, виокремлення конкретних вікових груп, гендерної приналежності тощо). Також використовуються дані «Офіційного звіту про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів» цей звіт є щорічним, та публікується на офіційному сайті Українського центру оцінювання якості освіти [5].

Для характеристики надійності в частині похибок вибірки Євростат розробляє та впроваджує відповідний стандартний показник якості статистичної продукції – коефіцієнт варіації. Цей показник запропоновано визначати як на поточній основі (щомісячно, щоквартально), так і щорічно [1, С. 63]. Величина коефіцієнта варіації часто використовується, як показник придатності даних для аналізу.

Приклади надання інформації щодо величин коефіцієнтів варіації для обстеження умов життя домогосподарств України наведені у статистичному збірнику «Витрати

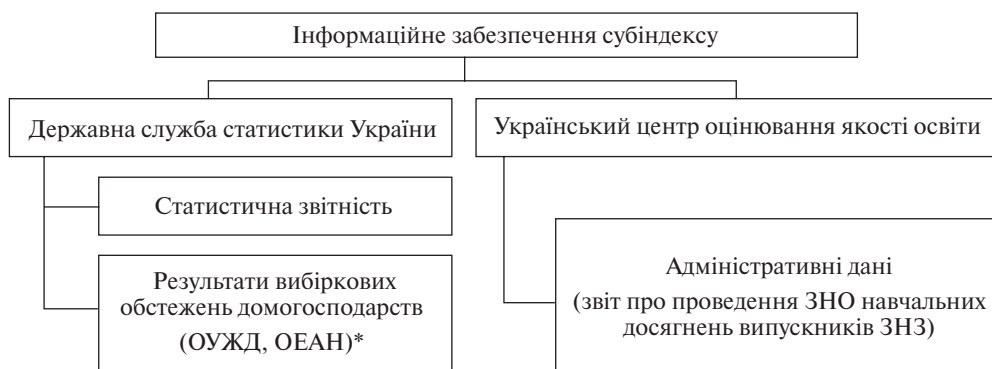

Рис. 1. Джерела інформаційного забезпечення субіндексу регіонального людського розвитку

*ОУЖД – обстеження умов життя домогосподарств; ОЕАН – обстеження економічної активності населення.

Джерело: розроблено автором.

і ресурси домогосподарств України» [4], а дані обстеження економічної активності – у збірнику «Економічна активність населення України» [2].

Важливим етапом побудови субіндексів регіонального людського розвитку з урахуванням типу місцевості проживання є перевірка відібраних показників для розрахунку субіндексів на забезпечення ними відповідного рівня якості даних. На даному етапі здійснено розрахунок коефіцієнтів варіації показників, що використовуються для розрахунку субіндексів, за період 2008–2013 роки. Разом з цим були проаналізовані середньо-регіональні значення коефіцієнтів варіації на предмет придатності даних для подальшого опрацювання. Сформовано перелік показників, що потребують процедури покращення надійності даних:

- коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення);
- кількість померлих чоловіків від захворювань, спричинених вживанням алкоголю у віці 15–59 років (на 100 тис. населення);
- кількість померлих від навмисного самоушкодження (на 100 тис. населення);
- рівень бідності за відносним критерієм, % (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 % медіанного рівня);
- питома вага домогосподарств, які робили заощадження, або купували нерухомість, %;
- рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18–65 років), %;
- частка осіб із вищою освітою серед населення 25 років і старше, %.

Покращення статистичних значень відібраних показників мало на меті підвищення характеристик надійності даних та вирівнювання або згладжування «провалів» за даними деяких періодів. Причинами цього стали: зміни у специфіці збору статистичної інформації, зміни нормативних актів, що визначали об'єкти охоплення статистики за конкретними показниками і охоплення вибілковими обстеженнями населення регіонів. Це становило негативний вплив на можливість використання та аналізу показників у періоді та ускладнює порівняння значень за роками.

Проведення процедури покращання надійності даних здійснено у три фази. Перша – розрахунок значень за трендом (апроксимованих) i -го регіону у j -му році на основі відомих фактичних даних за допомогою лінійної апроксимації методом найменших квадратів, у результаті чого отримуємо матрицю значень показника за трендом (за регіонами та роками).

Друга фаза – визначення різниці відхилень фактичних даних від даних за трендом:

$$Z_{ij} = Y_{ij} - X_{ij}, \quad (1)$$

де Y_{ij} – фактичні дані показника i -го регіону у j -му році; X_{ij} – дані за трендом i -го регіону у j -му році; Z_{ij} – значення різниці відхилення фактичних даних від даних за трендом.

Корегування даної різниці на середню величину відхилення від значень попереднього ($j - 1$), поточного (j) та наступного ($j + 1$) років розраховується за формулою:

$$Z_{ij\text{ cor}} = \frac{Z_{i(j-1)} + Z_{ij} + Z_{i(j+1)}}{N}, \quad (2)$$

де $Z_{ij\text{cor}}$ – кореговане значення величини відхилення i -го регіону у j -му році; $(j \pm 1)$ – позначення суміжного періоду; N – кількість суміжних періодів, на значення яких відбувається кореговання, в нашому випадку це три періоди.

Третя фаза передбачає розрахунок значень показників із покращеною надійністю, як суми даних за трендом та корегованого значення величини відхилення, за формулою:

$$A_{ij} = X_{ij} + Z_{ij\text{cor}}, \quad (3)$$

де A_{ij} – значення показника з покращеною надійністю i -го регіону у j -му році.

У результаті проведення процедури покращення надійності даних відібраних показників вдалося досягти зменшення значень коефіцієнтів варіації у періоді, не завдаючи вагомого впливу на міжрегіональні залежності у статистичних базах. Це підтверджує порівняння статистичних рядів регіональних даних у відповідних роках, до і після процедури покращення надійності. У підсумку їх коефіцієнти кореляції близькі до 1, за деякими роками коефіцієнт кореляції опускається до 0,98, проте залишається з дуже високим ступенем лінійної залежності даних.

Прикладом ефекту застосування процедури покращення надійності даних можна вважати показник блоку «Соціальне середовище» «Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)». Його коефіцієнт варіації у досліджуваному періоді (2008–2013 роки) в Україні становив 12,13, а середнє значення за регіонами України склало – 14,03. Це відносно не високе значення коефіцієнту варіації із задовільним рівнем надійності. Проте включаючи цей показник до групи показників, що підлягають процедурі згладжування, ми керувались ситуацією у статистичній базі. Дані за 2012 р. надані станом на 20 листопада (за неповних 11 місяців). Це пов'язано із набранням з 19.11.2012 чинності нового КПК України та введенням у дію Єдиного реєстру досудових розслідувань. Для дослідження регіональної диференціації критичного впливу не відбулося, але порівняння з попередніми періодами стало не коректним, що вплинуло і на дослідження динаміки ІРЛР.

Процедура покращення надійності даних забезпечує зменшення коефіцієнтів варіації по Україні з 12,13 до 8,93, і в середньому за регіонами з 14,03 до 9,69, також вдалося уникнути «провалу» у статистичній базі даного показника за 2012 р. (рис. 2).

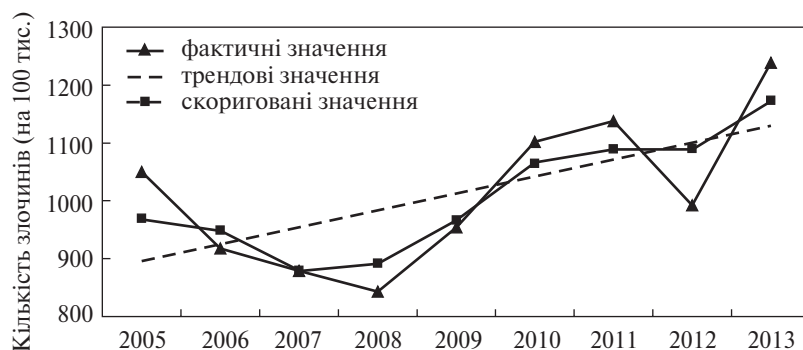

Рис. 2. Співставлення фактичних та скоригованих значень показника «Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)»

Джерело: розраховано автором.

Таблиця 2. Індексні значення міських поселень та сільської місцевості за аспектами людського розвитку

2013 рік		Україна, індексні значення		Відношення індексних значень міських до сільських	Значення за регіонами (min – max)	
		Міські поселення	Сільська місцевість		Міські поселення	Сільська місцевість
Блоки показників	Відтворення населення	0,68	0,70	0,98	0,62–0,76	0,62–0,76
	Соціальне середовище	0,44	0,32	1,36	0,33–0,92	0,23–0,62
	Комфортне життя	0,71	0,61	1,16	0,53–0,78	0,44–0,78
	Добробут	0,62	0,53	1,18	0,40–0,93	0,39–0,75
	Гідна праця	0,61	0,57	1,08	0,49–0,71	0,51–0,76
	Освіта	0,89	0,72	1,24	0,84–0,93	0,66–0,78
Інтегральні значення		3,95	3,44	1,15	3,54–4,46	3,16–3,90

Джерело: розраховано автором.

Наступним етапом є розрахунок субіндексів регіонального людського розвитку з урахуванням типу місцевості проживання. Підсумком проведених розрахунків стало визначення значень інтегральних субіндексів за типами поселення та значень за окремими аспектами людського розвитку. Перевага значень інтегральних субіндексів міських над сільськими була очікувана. Так, значення по Україні у 2013 р. інтегрального субіндексу міських територій становило 3,9516, тоді як значення сільських – 3,4402 (табл. 2), регіональні відмінності наведені на рис. 3.

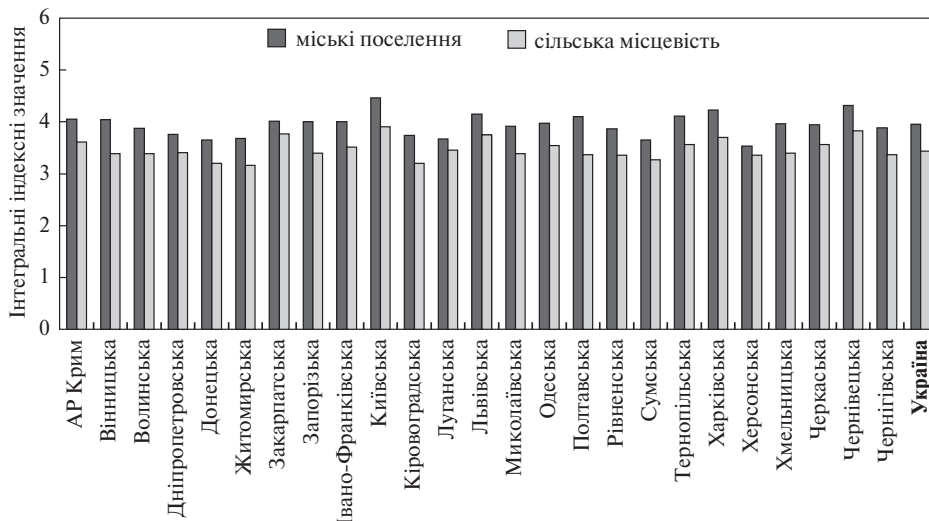

Рис 3. Інтегральні значення субіндексів РЛР міських поселень та сільської місцевості у 2013 за регіонами України

Джерело: розраховано автором.

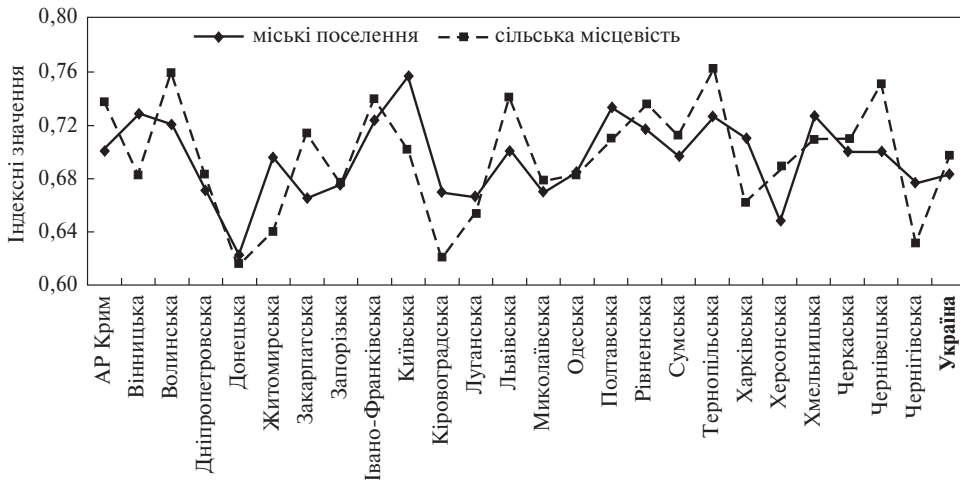

Рис 4. Співставлення індексних значень блоку «Відтворення населення» за міськими поселеннями та сільською місцевістю 2013 року

Джерело: розраховано автором.

Водночас у блоці «Відтворення населення» переважає значення субіндексу за сільською місцевістю над відповідними значеннями субіндексу міських поселень по Україні загалом та у більшості регіонів (рис. 4).

Зазначимо, що цю тенденцію забезпечила фактична ситуація у західних регіонах України, де серед показників блоку «Відтворення населення» зафіксовано перевагу села над містом. Прояв таких відмінностей зафіксований серед показників «Сумарний коефіцієнт народжуваності», за даними якого народжуваність у сільській місцевості вища за міську в усіх регіонах України. Провідні позиції посідають області західної України (Рівненська, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківська), також серед лідерів була Сумська область. При цьому у вказаних західних областях дитяча смертність у віці до п'яти років у сільській місцевості є меншою у порівнянні з міськими поселеннями, тоді як на решті території України склалась протилежна ситуація.

Висновки. У статті представлено методичні підходи до побудови субіндексів на основі методики розрахунку ІРЛР, на прикладі розрахунку субіндексів регіонального людського розвитку міських поселень та сільської місцевості. У процесі дослідження застосовано принцип максимальної узгодженості побудови субіндексу регіонального людського розвитку з урахуванням типу місцевості проживання та методики ІРЛР. З метою покращення інформаційного забезпечення для розрахунку субіндексу регіонального людського розвитку у даному дослідженні була використана процедура покращення надійності даних, що забезпечила можливість підвищення якості інформаційного забезпечення за період 2008–2013 рр. та, зрештою, у оціні субіндексів з урахуванням типу місцевості проживання населення.

Аналіз значень субіндексів за різними аспектами людського розвитку виявив існування міжпоселенських розривів у людському розвитку та неоднорідний характер цих розривів залежно від аспекту людського розвитку, а отже і необхідність детального роз'яснення природи цього явища.

Запропоновані методичні підходи дають змогу вирішити поставлене завдання щодо дослідження людського розвитку за типом місцевості проживання, розширюють можливості застосування базової методики розрахунку ІРЛР та поглиблюють наукові знання про людський розвиток в Україні. Крім того, аналогічні підходи доцільно використовувати не лише з метою дослідження міжпоселенських диспропорцій, а й для вивчення людського розвитку за іншими розрізами (групами населення) на національному та регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Якість інформаційного забезпечення соціальної політики: (Монографія) / [Макарова О.В., Сариогло В.Г., Терещенко Г.І. та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. – 248 с.
2. Економічна активність населення України 2004: [стат. зб.] / [відп. за вин. Н.В. Григорович]. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 256 с.
3. Макарова О.В., Гладун О.М. Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями удосконалення методики розрахунку / О.В. Макарова, О.М. Гладун // Статистика України. – 2012. – №1. – С. 10–15.
4. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2005 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. – Київ, Державний комітет статистики України, 2006. – 417 с.
5. Офіційний сайт Українського центру оцінювання якості освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/reports/>
6. Методика вимірювання регіонального людського розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/arhiv/Metodika_RLR.zip
7. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України; затверджена Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_04.pdf
8. Макоцьоба М.В. Прогрес у людському розвитку регіонів України: методологія вимірювання та механізм забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / М.В. Макоцьоба. – К., 2012. – 20 с.

REFERENCES

1. Libanova, E.M. (Eds.). (2010). *The quality of the information support for social policy*. Kyiv : DUKH I LITERA [in Ukrainian].
2. *Ekonomichna aktyvnist' naseleння Ukrainy 2004 : stat.sb. [Economic activity of population of Ukraine 2004 : Statistical Yearbook]*. (2005). Kyiv : State Statistics Office of Ukraine [in Ukrainian].
3. Makarova, O. V., & Hladun, O. M. (2012). Regional'nyj indeks liud's'koho rozvytku : prychny ta napriamy udoskonalennia metodyky rozrakhunku [The regional human development index: the causes and directions of improvement of methodology for calculation]. *Statystyka Ukrainy – The statistics of Ukraine, 1, 10-15* [in Ukrainian].
4. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2005 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy) : stat.sb. [The expenditures and resources of the households in Ukraine in 2005 (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine) : Statistical Yearbook]*. (2006). Kyiv : State Statistics Office of Ukraine [in Ukrainian].
5. Ofitsijnyj sait Ukrainskoho tsentru otsiniuvannia yakosti osvity [The official site of the Ukrainian Center for Educational Quality Assessment]. *testportal.gov.ua*. Retrieved from <http://testportal.gov.ua/reports/> [in Ukrainian].
6. *Metodyka vymiriuvannia liudskoho rozvytku [The methods of measuring regional human development]*. *idss.org.ua*. Retrieved from http://www.idss.org.ua/arhiv/Metodika_RLR.zip [in Ukrainian].

7. Metodyka vmiriuвання liudskoho rozvytku rehioniv Ukrainy; zatverdzhena Postanovoio Kolehii Derzhkomstatu Ukrainy ta Prezydii NAN Ukrainy vid 14.03.2001 № 76 [The methods for human development measuring of the regions of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_04.pdf [in Ukrainian].
8. Makots'oba, M.V. (2012). Prohres u liudskomu rozvytku rehioniv Ukrainy: metodolohiia vymiriuвання ta mekhanizm zabezpechennia [Progress in human development of regions of Ukraine : measurement methodology and mechanism of assurance]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 01.12.2015.